

**ՌԱՊԱՆՈՒԵՐԷՆ-ՀԱՅԵՐԷՆ ԵՐԿՊԼԱՆԱՅԻՆ
(ՁԵՒԱ-ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ) ՀԱՄԸՆԿՈՒՄՆԵՐԸ ՈՐՊԷՍ
«ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ» ՄԱՍԻՆ
ՎԱՐԿԱԾԻ ԲԱՑԱՌՄԱՆ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՀԻՄՔ**

Հայ-պոլիսեգեան լեզուական առնչութիւնները հայագիտութեան «մաքուր էջերից» են, քանզի երբեւէ լուրջ գիտական ուսումնասիրութեան առարկայ չեն եղել: Դրա պատճառը, թերեւս, աւանդական լեզուաբանութեան մէջ արմատացած այն կարծիքն էր, թէ հնդեւրոպական լեզուաընտանիքին պատկանող հայերէնը համեմատութեան որեւէ եզր չի կարող ունենալ աւստրոնեզիական լեզուաընտանիքին պատկանող պոլիսեգական լեզուների հետ: Լեզուաբանական գիտութեան, ի մասնաւորի՝ համեմատական եւ նոստրատիկ լեզուաբանութեան կողմից ընդունուած արդի չափանիշներով «...աւելյալ ոչ մոստրատիկ եւ այնպիսի հնագոյն լեզուաընտանիքներ, ինչպիսիք եւն հիւսիսկովկասեանը կամ աւստրոնեզիականը: Աւելյալ է նաեւ շումերերէն լեզուի ոչ մոստրատիկ բնութիւնը»¹: Այդ նոյն չափանիշներով էլ այսօր նոյնպէս a priori բացառուում են հայերէնի եւ պոլիսեգական լեզուներ, կամ, որ նոյնն է, հնդեւրոպական եւ աւստրոնեզական (մալայա-պոլիսեգական) լեզուաընտանիքների) միջեւ հնարաւոր բոլոր ընդհանրութիւնները:

Հր. Աճառեանը եւս, տուրք տալով ժամանակի այս մտայնութեանը, իր տեսադաշտում յայտնուած պոլիսեգերէն-հայերէն ակնյայտ համընկումներն անխտիր համարում էր «պատահական նմանութիւններ»: Այս առումով թերեւս կարելի է նման ուսումնասիրութեան նախնական փորձ համարել տողերիս հեղինակի առաջին գիրքը, որտեղ ներկայացոււ էին նորայայտ բառային,

1 ДЫБОВ В. А., ПЕЙРОС И. И., *Проблемы изучения отдалённого родства языков*, Вестник Российской Академии Наук. Москва 1985, № 2, 55-66.

2 ԱՃԱՌԵԱՆ, ՀՐ., *Լիակատար քերականութիւն հայոց լեզուի*, 1-6, Երեւան 1953-1971:

քերականական, դիցանունական եւ այլ ընդհանրութիւններ հայերէնի ու պոլինեզական լեզուների՝ մասնաւորապէս ռապանուէրէն (Ջատկի կղզի) լեզուի միջեւ³։ Մեր բազմամեայ հետազոտութիւնների արդիւնքում բացայայտուած ռապանուէրէն-հայերէն բառային ընդհանրութիւնների թուաքանակը (ռապանուէրէնի բառապաշարի մոտ 50%ը), ընդգրկման ոլորտը (Կ. Բաքի հնդեւրոպական համաինչների բառարանի բոլոր բառիմաստային (թեմատիկ) խմբերը՝ ներառեալ Գ. Զահուկեանի կողմից յաւելուած «Դերանունական եւ սպասարկու քառեր ու մասնիկներ» խումբը), լեզուների հիմնական բառապաշարի բաղադրիչ հանդիսացող եւ համարեա չփոխառնուող բառերի (մարմնի որոշ մասերի անուններ, գունանուններ, բուսանուններ, սեռ եւ ազգակցական կապեր մատնանշող եզրեր, թուականներ, դերանուններ) ընդհանրութիւնները կամ դժուար են բացատրուում, կամ առհասարակ չեն տեղաւորուում ընդունուած չափանիշների տրամաբանութեան մէջ⁴։

- 3 ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, Լ., Հայկական (հնդեւրոպական) ենթաշերտ պոլինեզիական լեզուներում, Երեւան 2001։
- 4 ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, Լ. Գ., Արիացիների հետքերը Պոլինեզիայում, ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների, 1998, N3, 139-147; Պոլինեզիական լեզուների հնդեւրոպական (հայկական) ենթաշերտը, ՀՊՃՀ տարեկան գիտաժողովի նիւթերի ժողովածու, Երեւան 1999, 315-316; Բառային ընդհանրութիւններ հայերէնի եւ պոլինեզական լեզուների միջեւ, ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների, 2000, N2, 147-152; Հայկական (հնդեւրոպական) ենթաշերտ պոլինեզական լեզուներում (յօդուածաշար), Երեւան 2001, 104 էջ; Հայարմատ կրկնաւոր քարդոքիւններ ռապանուէրէն (Ջատկի կղզի) լեզուում, ՀՊՃՀ տարեկան գիտաժողովի նիւթերի ժողովածու, Երեւան 2001, հ. 2, 643-644; Հայկական լեռնաշխարհի նախաւաշտոցեան ժառանգութեան եւ պոլինեզական ռոնգո-ռոնգո կոչուող գրի հնարաւոր առնչութիւնների մասին, «Մաշտոցեան Դ. ընթերցումներ» գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2002, 51; Պոլինեզիական լեզուների ցածրագիծային տիպերում մասնիկը եւ նրա հնարաւոր զարգացումները վաղնշահայերէնում, «Մաշտոցից Նարեկացի» գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2003, 16; Արագած լեռնանուն ծագումնային վերականգնման փորձ, «Արագածոտն. հոգեւոր եւ մշակութային ժառանգութիւն» յոբելեանական գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2003, 32; Հայկական լեռնաշխարհը առաջաւորասիական հնագոյն գրաւոր աղբիւրներում եւ պոլինեզացիների առասպելական նախնայրեմիքը, ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի «Հայկական լեռնաշխարհը հայոց եւ համաշխարհային քաղաքակրթութեան քննարկում» հայագիտական առաջին գի-

Տեղին ենք համարում յիշեցնել, որ դեռևս ԺԹ. դարի սկզբներին գերմանացի ականաւոր լեզուաբան Ֆ. Բոպը կարծիք էր յայտնել հնդեւրոպական եւ ինդոնեզական լեզուների (իմա՝ հնդեւրոպական եւ աստրոնեզական լեզուաընտանիքների) ցեղակցութեան մասին: Այս կարծիքը, Բոպի մի քանի այլ կանխատեսումների պէս, պատշաճ ուշադրութեան չարժանացաւ եւ յետագայում փաստերով չհիմնաւորուեց⁵:

Աստրոնեզական լեզուներն ուսումնասիրող համեմատաբաններից ոմանք այսօր հաւաստութեան նշան են դնում ինդոնեզական եւ պոլինեզական լեզուախմբերի միջեւ: Մասնաւորապէս, լեզուաբան Հանս Կելլերը գրում է հետեւեալը. «Պոլինեզական լեզուներն ըստ էութեան չեն պարունակում ոչինչ, ինչը չկայ ինդոնեզական լեզուներում: Պոլինեզական լեզուների ոգին մաքուր ինդոնեզական է: Համընկումները, նոյնիսկ մանրուքներում, չափազանց մեծաքիւ են, որպէսզի հմարաւոր լինէր դրանք բացատրել հասարակ փոխառութիւնների մասին արուած ենթադրութեամբ... Ես

տաժողովի գեկուցումների հիմնադրոյթներ, Երեւան 2003, 23-24; Հայկական լեռնաշխարհը առաջաւորասիական հնագոյն գրաւոր աղբիւրներում եւ պոլինեզացիների առասպելական մախաւայրեմիքը, ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի «Հայկական լեռնաշխարհը հայոց եւ համաշխարհային քաղաքակրթութեան քննարան» հայագիտական առաջին գիտաժողովի միւթեր, Երեւան 2004, 85-93; Պոլինեզացիների մախաւայրեմիքն ըստ տեղանունների, ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի «Հայկական լեռնաշխարհը հայոց եւ համաշխարհային քաղաքակրթութեան քննարան» հայագիտական երկրորդ գիտաժողովի գեկուցումների հիմնադրոյթներ, Երեւան 2005, 30-31; Պոլինեզներէն-հայերէն ընդհանրութիւններին քննարկող հնչիւնական որոշ երեւոյթների հմարաւոր առկայութիւնը մախաւայրոցեան հայերէնում եւ փաստացի դրսեւորումները գրաբարում, «Մշտնոցեան է ընթերցումներ» գիտաժողովի գեկուցումների հիմնադրոյթներ, Օշական 2005, 44-45: Պոլինեզացիների մախաւայրեմիքն ըստ տեղանունների (Pulotu/Polotu/Պուլոտու/Պոլոտու), «Քաղմալէպ», Վեներտիկ 2011, N 1-2, 308-328: Ռապանուներէն լեզուի եւ հայերէնի սեռ եւ ազգակցական կապեր մատնանշող եզրերի համադրական ստուգաբանութիւն, «Քաղմալէպ», Վեներտիկ 2013, N 3-4, 289-310: Հայ-պոլինեզեան լեզուաւշակութային ընդհանրութիւններ, Երեւան 2015, 380 էջ: Հայերէն «թուր» եւ «մահուդ» քառերի ծագումը, ստուգաբանութիւնն ու մախնական իմաստը, Վ. Բրիւսովի անուն պետական լեզուախաւարակագիտական համալսարանի գիտական յօդուածների ժողովածոյ, Երեւան 2017, 180-191:

5 АРАКИН, Д. В., *Индонезийские языки*, М. 1965, 24.

յանգել եմ այն եզրակացութեան, որ այդ երկու լեզուախմբերի միջև չկան էական տարբերութիւններ: Այդ պատճառով «պոլինեզական լեզուներ» եզրը լեզուաբանական տեսակէտից արդարացում չէ, եւ վերջիններս պէտք է միաւորուեն ինդոնեզական լեզուների մէջ⁶:

Հետեւաբար, եթէ «պոլինեզական լեզուներ» հասկացութիւնն այսօր համարժէք է «ինդոնեզական լեզուներ» հասկացութեանը, ապա, արդիականացնելով Ֆ. Բոպի կարծիքը, բոլոր հիմքերն ունենք նրա ենթադրած հնդեւրոպական եւ ինդոնեզական լեզուների ցեղակցութիւնը վերագրելու հնդեւրոպական եւ պոլինեզական լեզուներին եւս: Մանաւանդ կարեւորում ենք այն փաստը, որ պոլինեզագէտներից ոմանք այդ հանելուկային մշակոյթն ու գիրը նմանեցրել եւ նմանեցնում են Շումերի, Հնդկաստանի, Հին Եգիպտոսի գրերին ու մշակոյթներին եւ գտնում էին, որ պոլինեզացիների առասպելական նախահայրենիքն անհրաժեշտ է փնտրել Եգիպտոսում կամ Շումերում⁷:

Արդ, ի՞նչ փաստերով կարելի է հիմնաւորել մեր այն տեսակէտը, որ հայերէնի եւ պոլինեզական լեզուների միջեւ բացառապատուած համընկումները չեն կարող դիտուել որպէս «պատահական» նմանութիւններ: Սկսենք այն տրամաբանական հարցից, թէ ի վերջոյ ո՞րքան «պատահական նմանութիւններ» կարող են լինել ամենատարբեր լեզուների միջեւ: Հասկանալի պատճառով

6 KÖHLER, H., *Die Stellung der polynesischen Dialekte innerhalb der austronesischen Sprachen*. "Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft", 1950, T. 100, 646-658 (տե՛ս ԸՅ, 1959, №1, 147):

7 СТИНГЛ М., *Последний рай*, М., 1975, с. 228. Ձեխ ազգագրագէտ, փիլիսոփայական գիտ. դոկտոր, Պրահայի Կառլովի համալսարանի պրոֆեսոր, լրագրող, գրող, հրապարակախօս, ճանապարհորդ: Աւարտել է Պրահայի համալսարանի իրաւաբանական ֆակուլտետը, այնուհետեւ ազգագրութեւն եւ քանախիւսութիւն է ուսումնասիրել Կառլովի համալսարանի փիլիսոփայական ֆակուլտետում, 1968թ-ին ստացել է փիլիսոփայական գիտութիւնների դոկտորի աստիճան՝ Հարաւային Ամերիկայի արաւական հնդկացիների կրօնին մուիրում ատենախօսութեան համար: Ստիւգլը իրականացրել է 40 շուրջերկրեայ ճանապարհորդութիւն, որոնց ընթացքում այցելել է 150 երկիր (այդ թւում նաեւ Հայաստան), տասնմէկ անգամ եղել է Նոր Գուինեայում: Ընտրուել է կիկապու ցեղի պատուաւոր առաջնորդ: Հեղինակել է 40 գիրք, որոնք ունեցել են 230 հրատարակութիւն աշխարհի 31 լեզուներով (այդ թւում նաեւ հայերէնով)՝ 16 միլիոն ընդհանուր տպաւնակով: Ուսումնասիրել է Ովկիանիայի, Ամերիկայի, Աւստրալիայի բնիկների, Էսկիմոսների կենցաղն ու մշակոյթը:

(հնչիւնների սահմանափակ քանակ) միանգամայն հնարաւոր է ենթադրել, որ երկու եւ աւելի լեզուներում բոլորովին պատահական զուգակցման արդիւնքում մի քանի բառեր համընկնեն եւ ձեւով (հնչիւնական պլան), եւ նշանակութեամբ (իմաստային պլան): Նման համընկումների սահմանային քանակը, որից յետոյ, լեզուաբանների կարծիքով, արդէն դժուար է խօսել պատահական համընկումների մասին, ընդունուած է համարել երկու-երեք տասնեակ բառ: Օրինակ, Վ. Իվանովը եւ Թ. Գամկրելիձէն նշում են, որ երկու եւ աւելի լեզուների միջեւ «...երկպալանային (ձեւա-իմաստային) ընդհանրութիւնների քաւակնին մեծ ռաւաբանակի (20-30 եւ աւելի բառ) դէպքում պատահական համընկումների հաւանականութիւնը գործնականում հաւասար է զրոյի եւ, հետեւաբար, այդ նմանութեան բացատրութեան համար պահանջում է մէկ այլ վարկած»⁸:

Ստորեւ ներկայացւում են արեւելապոլինեզական ռապա-նուերէն լեզուի եւ հայերէնի միջեւ բացայայտուած որոշ երկպալանային համընկումներ:

1. Aaru₁ (a-arū) «բոնել, խել» – գրաբ. առ (ar) «առնելը, գրաւում, յափշտակութիւն, կողոպուտ, աւար ելլն», որից՝ առնուլ (arñul) «առնել, գրաւել, նուանել, խել ելլն» (հնչ. ar- արմատից)⁹,
2. Aaru₂ (a-arū) «միացնել բոնակով» – գրաբ. յար (har) «կից, կցուած, կողք-կողքի, միացած» (հնչ. ar- «կցել, միացնել»), նաեւ առ (ar) նախդիր՝ գործիական խնդրով «առընթեր, մերձ, ի մօտոյ, կից, յար»¹⁰,
3. Aherehere (a-herē-here) «անկայունութիւն, անհաստատութիւն» – գրաբ. երեր (yerer) «տատանում, շարժում», բնիկ հայ բառ՝ կրկնուած եր արմատից,¹¹ բխեցւում է *tres- «զոզալ, երեքալ» արմատից¹²,
4. Aro «առջեւի կողմը» – գրաբ. առ- (ar-) նախդիր կամ նախադրուիւն, որ զանազան հոլովներով զանազան նշանա-

8 ГАМКРЕЛИДЗЕ, Т., ИВАНОВ, В., *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси 1984, с. LXXV.

9 Ա.ՅԱՌԵԱՆ, Հ., *Հայերէն արմատական բառարան* (յետայսու՝ ՀԱԲ), հ, 1, 247:

10 Նոր բառգիրք հայկագեան լեզուի, 281:

11 ՀԱԲ, հ. 2, 48

12 ՋԱՆՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 223:

- կուլթիւններ է ստանում, ինչպէս կողքին, դէպի, դէմը, ան-
ջնը... (Հնխ. par- ձեւից, որի բունն է *perə- «առաջի»)¹³,*
5. **Akuaku** (aku-aku) «ոգիներ» – գրաբ. **հոգի** (ոգի) (**hoqi, voqi**) «հոգի, ոգի, շունչ, ուրուական» (*pouii-*, *pəu-, *pau- «փչել, ուռչել»),
6. **Avai** «ընդմիշտ» – գրաբ. **յաւ** (hav) «վերջ, ծայր» *առանձին
անգործածական արմատ* (հնխ. pau- «ծայր»)¹⁴, որից՝ **յաւէտ**
(havet), **յաւիտեան** (havitean) «ընդմիշտ»¹⁵, **ըստ Գ. Ջահուկեա-
նի՝** «թերեւս *paus- «թողնել, բաց թողնել»-ից»¹⁶,
7. **Ava** «հեռաւորութիւն», «հեռաւոր» – գրաբ. **յաւ** (hav) «վերջ,
ծայր», *առանձին անգործածական արմատ* (Հնխ. pau-
«ծայր»)¹⁷,
8. **Ati, aati** (a-ati), **hati**, **hahati** (ha-hati), **hatihati** (hati-hati) «կտրել,
կտրել» – գրաբ. **հատ** (ատ) (hat/at) «կտրելը, հատում,
կտոր» (**ըստ Հիւբշմանի՝** Հնխ. pad- *արմատից, համեմա-
տուել է նաեւ (Սրմազաշեան) շում. hat «այգիները բաժանող
մանապարհները», հաթ. ht, xt, hat, hato հոմանիշների հետ*
(Jensen)¹⁸,
9. **Ati** «վրէժխնդիր լինել», «վրիժառու» – գրաբ. **ատել** (atel)
«չսիրել, զգուիլ» *իմաստով, հնագոյն ձեւն է* ատեալ¹⁹ (*odi-
«ատել» արմատից)²⁰,
10. **Ena** «այն» – գրաբ. **ն** (n) *երրորդ դէմքի մերձաւոր առար-
կան նշանակող ցուցական յօդ, որի հետ նոյնն է նա* (na)
«այն», **այն** (ayn) «էն, նա» (հնխ. no- «այն» *դերանունից*)²¹,
11. **Era** – *ցուցական դերանուն, մատնանշում է խօսողից հեռու
գտնուող առարկայ – գրաբ. հեռի* (hefi) «տեղով կամ ժամա-
նակով հեռու», *կազմուած է ի մասնիկով՝ հեռ սլարգ արմա-
տից* (հնխ. per-)²²,

13 ՀԱԲ, հ. 1, 247:

14 ՀԱԲ, հ. 3, 390:

15 ՆՀԲ, հ. 2, 349:

16 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական քառարան*, 549:

17 ՀԱԲ, հ. 3, 390:

18 ՀԱԲ, հ. 3, 51:

19 ՀԱԲ, հ.1, 287:

20 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական քառարան*, 82:

21 ՀԱԲ. հ. 3, 416:

22 Անդ, 81:

12. Eriki (te roi) «նախապատրաստել անկողինը» – *գրաբ.* երեկ (yerek) «երեկոյ, իրիկուն» (հնթ. reg²⁰os *ձեւից*)²³,
13. Gorogoro (goro-goro) «փնթփնթալ, խոփացնել» – *գրաբ.* գոռ (gor) «գոչիւն, բոռալու ձայն, բղավոց» (թերեւս *ghor-s' *gher-բնածայնական արմատից)²⁴,
14. Haga, «յոգնութիւն», «յոգնել» – *գրաբ.* հանգ (hang) «դադար, վերջ», որից հանգչիլ, հանգիստ, հանգստանալ եւլն (*ըստ Գ. Ջահուկեանի՝ հաւանաբար կազմուած է հան- նախածանցով՝* *kuei- «հանգստանալ, հանգիստ վայելել» արմատից)²⁵,
15. Hagu, «շնչառութիւն, շնչել» – *գրաբ.* հագագ (hagag) «շունչ, առողջանութիւն, շնչափող» (*pouio-՝ *pu «փչել»), տես՝ *գրաբ.* հոգի (hogi) *փխր.* «շունչ» (*pouio-՝ *pu «փչել» արմատից)²⁶,
16. Haitei, «ուսումնասիրել», «եանաչել, պարգել, իմանալ», «նկարագրել» – *գրաբ.* յայտ (hayt) «յայտնի, երեւացող, բացորոշ կերպով» (*Թերեւս* *ai-d-՝ *ai «այրել, լուսաւորել» արմատից)²⁷,
17. Hana «տաճութիւն, ջերմութիւն», «զգալ տաճութիւն», mahana₂ (ma-hana) «տօք, տաճ», «ջերմ» – *գրաբ.* հուն (hun) «կըրակ», «արմատ հնոց բառի» (*pun- արմատից, որ *pur->հուր բառի տարբերակն է, որ որոշ լեզուներում առկայ է որպէս ինքնուրոյն հիմք, ուրիշներում՝ որպէս *pur-ի հոլովական հիմքի տարբերակ՝ ըստ *r/n հերթադալույթեան)²⁸,
18. Hariu₂ «նայել ծուռ, թեփ, խորամանկօրէն», ariu «նայել ինչ-որ մէկին» – *գրաբ.* յառել (harel) «յառել, մեկնել, սեւեռել, ամփթիթ նայել» (թերեւս յ- նախածանցով *ar-s-՝ *ar- «յարմարեցնել, կապել» արմատից),²⁹
19. Haro₂ «գարդարել» – *գրաբ.* արդ (հարդ, յարդ, զարդ) (ard, hard, yard, zard), *որոնցից՝* յարդարել «ուղղել, կանոնաւորել, կարգաւորել», զարդ «զարդ» (*Հնթ.* art- արմատից)³⁰, *նոյնա-ծագում բառ է նաեւ գրաբ.* յարմար (harmar) «պատշաճ, վայել, վայելուչ» բառը (*Հնթ.* ar- արմատից)³¹,

23 ՀԱԲ. հ. 2, 45:

24 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 168:

25 Անդ, 445:

26 Անդ, 437:

27 Անդ, 547:

28 Անդ, 468:

29 Անդ, 548:

30 ՀԱԲ. հ. 1, 306:

31 ՀԱԲ. հ. 3, 389:

20. **Hau**₅ «հով, սիւֆ» – **գրաբ. հով** (hov) «հով, հովանի, ֆամի» (*rou-` *p(h)u- «փչել, ուռչել» *արմատից*)³²,
21. **Henua** «արգանդ, որովայն» – **գրաբ. համ** (han) «մայր հորն կամ մօր», «տատ, մեծ մայր» (*an- «նախնի՝ նախահայր կամ նախամայր» *արմատից*)³³,
22. **Herohero** (hero-hero) «պայծառ, կարմիր» – **գրաբ. հուր** (hur) «հուր, կրակ» (*pur-` *peuor- *pun- «կրակ» *արմատից*)³⁴,
23. **Here**₁ «խփել, մտրակել» – **գրաբ. հար** (har) «գարնել, խփել» (*per- «խփել, գարկել» *արմատից*)³⁵,
24. **Higaa** (higa-a) «թշուառ, ողորմելի» – **գրաբ. հեգ** (heg) «հեգ, խեղճ» (*թերեւս* *peiu-` *pe(i)- «ցաւացնել, վնասել, նախատել» *արմատից*)³⁶, **տե՛ս նաեւ գրաբ. հեղգ** (hefg) «ծուլացող, դանդաղաշարժ» (*selk- «ֆաշել» *արմատից*)³⁷,
25. **Hinihini**₂ (hini-hini) «հնագոյն, հնամենի» – **գրաբ. հին** (hin) «հին» (*բնիկ* h.-h. ` *seno- «հին» *արմատից*)³⁸,
26. **Hiri**₁ «հիւսել (մագերը, պարան)» – **գրաբ. յիրել** (hirel) «միացնել, շարել» (*թերեւս* *ser- «շարել, միացնել» *արմատից*)³⁹, **յիռ** (heř) «իրար կողքի շարուած, ընդելուզուած» (*ser-s-` *ser- «շարել» *արմատից*)⁴⁰, **հեր** (her) «զլխի մագ» (*ըստ Գ. Զահուկեանի՝ հագիւ թէ՛ կապ ունենայ* h.-h. *ser- «իրար կողքի շարել, կցել» *արմատի հետ*)⁴¹,
27. **Hiro**₁ «ոլորել, պտտել», **նաեւ huri**₄ «շրջուել», «փաթաթուել, ոլորուել, կծկուել» – **գրաբ. հիր** (hir) «պտոյտ, շրջան, գալար» (*թերեւս* *per-s-` *sper- «պտտել, շրջել» *արմատից*)⁴²,
28. **Hirohiro** (hiro-hiro) «խառնել», «լուծել» – **բրբ. (Ար., Ղրբ.) հար-** (har-) «հարել» *բայի արմատը, տես՝* խնցի հարել (*per- «խփել, գարկել») ⁴³,

32 ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 466:

33 Անդ, 444:

34 Անդ, 468:

35 Անդ, 450:

36 Անդ, 459:

37 Անդ, 456:

38 Անդ, 461:

39 Անդ, 553:

40 Անդ, 552:

41 Անդ, 458:

42 Նոյն տեղում:

29. Hori «լինել հակապատկեր, թշմամի» – *գրաբ. հեռ* (heř) «հակառակութիւն, ռիս, կռիւ» (հնխ. ers- արմատից),⁴⁴ *տես նաեւ գրաբ. յոռ-* (hor-) «վատ, գիշ» (թերեւս *ors- *eres- «անբարեացակամութիւն» *արմատից, որից բխեցւում է հեռ.* «հակառակութիւն, ռիս, կռիւ» *բառը*)⁴⁵,
30. Huri₂ «ձագարափոս» – *գրաբ. հոր* (hor) «ջրհոր, խոր փոս» (*թերեւս* *poro- *por- «անցկացնել, անցնել» *արմատից*)⁴⁶,
31. Huri₃ «շարտել, նետել», «կրակել» – *գրաբ. հար* (har) «գարնել, խփել», *կտր. հարի* (hari) *հնց.* «նետ արձակել, զարնել» (*per- «խփել, զարկել» *արմատից*)⁴⁷,
32. Hurihuri (huri-huri) «զայրոյթ» – *գրաբ. հեռ* (heř) «հակառակութիւն, գծողութիւն, կռիւ, ռիս» (*hers- «յուզել» *արմատից*)⁴⁸,
33. Hoki «ի՞նչ» – գրաբ. հի (hi), *որից՝ հիկէն* (hiken) «ի՛նչպէս, ո՛րպէս» (*հնխ. qui-* հարցական *գերանունից*)⁴⁹,
34. Horoi, horohoro, «ուտել ագահաբար» – *գրաբ. յորյ/յոր/յովր* (hor) «յոյր, գէր, հաստ, թաւ, թանձր» (*pei-ro- *pei- «պարարտ լինել, լիքը լինել» *արմատից*)⁵⁰,
35. Ka₃ «արեւածագ», ka₅ «վառել, բորբոքել», kai₅ «լինել կարմիր (արեւի մասին՝ խաւարման ժամանակ)», karera «փայլել», «վառել լոյսը» – *գրաբ. կառ* (kař) «վառում, վառելը» (*ծագւումն անյայտ է, Գ. Ջահուկեանի կարծիքով՝ հազիւ թէ հ.-ե. որեւէ լեզուի միջոցով գայ* *ker- «այրել, վառունել, տափացնել»-*ից*)⁵¹,
36. Kai₄ «ուտել» – *գրաբ. կեր* (ker) «ուտելիք, կերակուր» (*g^uer- «կլանել, ուտել» *արմատից*)⁵²,
37. Kakari₂ (ka-kari) «լինել կարիքի մէջ», «աղփատ» – *գրաբ. կար* (kar) «կարիք» (թերեւս *g^uori- *g^uer- «ծանր» *արմատից*)⁵³,

43 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 820:

44 ՀԱԲ, հ. 3, 81:

45 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 555:

46 Անդ, 466:

47 Անդ, 450:

48 Անդ, 457:

49 ՀԱԲ, հ. 2, 235:

50 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 555:

51 Անդ, 386:

52 Անդ, 400:

53 Անդ, 390:

38. **Kata** «ծիծաղել», «ծիծաղ» – *գրաբ.* կատակ (katak) «խաղ, ծաղր, այպանք», «ծաղրածու, խեղկատակ» (հնիս. g²ad- *արմատից*)⁵⁴,
39. **Kato**₁ «կտրել, ջարդել (նիւղերը)» – *գրաբ.* կոտոր (kotor) «կըտոր» (*ըստ Գ. Զահուկեանի՝ «Հազիւ թէ* *(s)ker-t- *արմատից ծագող որեւէ աղբիւրից՝* *-rt-ի շրջմամբ (կամ, թերեւս, *(s)keu-t- «կտրել» *արմատից*))⁵⁵,
40. **Kekeri**₁ (ke-keri) «ողոր, աղաղակ» – *գրաբ.* կերկերիլ (kerkeril) «կոկորդը չորանալ, ձայնը կտրուիլ», «խոպոտել» (*թերեւս կրկնաւոր կազմութիւն՝* *ger- «խոպոտ կանչել» *արմատից*)⁵⁶,
41. **Kero** «քեփ(ու)ել, ծալ(ու)ել» – *գրաբ.* կեռ (ker) «ծուռ, կեռ, փանկ» (*ger-s-՝ *ger- «պտտել, ոլորել» *արմատից*)⁵⁷,
42. **Ketu**₁, **keetu** «ցատկել» – *գրաբ.* կայթ (kayt') «ցատկոտում, ուրախութեան պար» (*Գ. Զահուկեանը քիչ հաւանական է համարում ծագումը* *gəi-ti-ից՝ *gēi- «երգել, կանչել» *արմատից, առաւել հաւանական է համարում կապը՝* կ/խ *հերթադաշտութեամբ, խայտալ բայի հետ*)⁵⁸,
43. **Kite**₂ «տեսնել, նկատել», «իմանալ» – *գրաբ.* գէտ/գիտ (get/git) «իմացող, գիտակ» (*ueid-/ *uoid- «տեսնել, գիտնալ») ⁵⁹,
44. **Kino** «վատ, չար» – *գրաբ.* փէն (k'en) «ոյս, վրէժ, նախանձ» (*kuoinā- «պատիժ, վրէժ, յանցանքի փառութեան համար նշանակուած գին» *արմատից*)⁶⁰,
45. **Kore** «չ-», «չհերիքել», **koriz** «չունենալ», «առանց», «չլինել», «պակասել», «բացակայել», «դատարկութիւն» – *գրաբ.* կոր (kor) «կորուստ, փչացում» (*ըստ Գ. Զահուկեանի՝ հազիւ թէ կապ ունենայ* հ.-ե. *g^uer- «կլանել, կոկորդ, անդունդ» *արմատի հետ*)⁶¹,
46. **Kotokoto** (koto-koto) «արիւնագեղում», «արիւնահոսութիւն» – *գրաբ.* կաթ (kat'), *բրբ.* (Ագուլիս) կօթ (kot'), *կօթ կօթ* (kot'kot')

54 ՀԱԲ, հ. 2, 535:

55 ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 422:

56 Անդ, 401:

57 Անդ, 400:

58 Անդ, 380:

59 Անդ, 160:

60 Անդ, 782:

61 Անդ, 820:

«կաթիլ, շիթ» (թերևս քնիկ հ.-ե.՝ *gʷat-՝ *gʷet- «կաթել արմատից»),⁶²

47. **Korokoro** (koro-koro) hua «տարեց մարդ» – **զրաբ. կոր** (kor) «ծուռ, ծոռաձ», **որից՝ կոր ի կոր** (kor i kor) **կամ կորակոր** (korakor) «կորագլուխ» (**ըստ Գ. Զահուկեանի՝** *gor-՝ *ger- «պտտել, ոլորել» **արմատից. քիչ հաւանական է համարում բխեցումը** *gou-ero-ից կամ *goʷero-ից՝ *geu- «ծռել, թեփել, կամար կազմել» **արմատից, որն առաջարկում էր Յ. Պոկոռնին**)⁶³,
48. **Kura**₂ «լաւագոյն, ընտիր» – **զրաբ. գեր** «վեր, բարձր, աւելի քան» (*uer- «բարձրացնել» **արմատից**)⁶⁴,
49. **Mana**₃ «մնալ» – **զրաբ. մնալ** (mənal) «մնալ» (*menā-՝ *mēn- «մնալ» արմատից. հ. հնդկ. man- «յապաղել, հանգիստ մնալ», լատ maneo «մնալ») ⁶⁵,
50. **Mata**₃ «կանաչ», «տհաս», **mata**₉ «պտուղ, սաղմ», տոնգա **mata** «կանաչ», «խակ մրգեր», սամոա **moto** «կանաչ», «տհաս», մաորի **mata** «թարմ բոյսեր» – **զրաբ. մատաղ** (mataf) «մատաղ, մատղաշ, մանուկ» (*mad- «թաց, խոնաւ, կաթել, հիւթել» **արմատից**)⁶⁶,
51. **Matu** «պատրաստ լինել գնալու ինչ-որ տեղ», «գնանք» – **զրաբ. մատ** (mat) «մօտ կամ առաջ երթալ, տանիլ», «մօտ, մօտեցում, մերձեցում» (*mād- **արմատից: Աճառեանը տալիս է** *mād- **նախաձեռն**)⁶⁷, **ինչպէս նաեւ զրաբ. մաւտ** (mout) «մօտ, մօտիկ»,
52. **Motiho** (motiho) «մթնել» – **զրաբ. մութ** (mutʼ) «մութ, մթնօթիւն» (թերևս *meut-՝ *meu- «խոնաւ, կեղտոտ, կեղտոտել» **արմատից**)⁶⁸,
53. **Mooku** (mo-okū), **maaku** (ma-aku) «իմ», «ինձ», «ինձ համար» – **զրաբ. մեք** (meq) «մենք» (*mes «մենք» **արմատից**)⁶⁹,

62 ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 371:

63 Անդ, 422:

64 Անդ, 156:

65 Անդ, 530:

66 Անդ, 513:

67 Անդ, 512:

68 Անդ, 536:

69 Անդ, 524:

54. **Morore** «արտամուսնական զուակ» – **գրաբ. մորո/մաւրու** (moru) «խորթ մայր» (*mātruyā- *māter- «մայր» *ձեւից*),
55. **Mumu** «լուակեաց», «յամբ» – **գրաբ. մուռ** (mur) «լուռ ու մուռ լսող» (*բխեցու՞մ է հնիս. mu- արմատից*)⁷⁰,
56. **Mutu** «լուսնային ամսուայ 30-րդ օրանունը» – **գրաբ. մութ/մութ(ն)** (mut'/mut'(n)) «մութ» (թերեւս *meut- *meū- «խռնաւ, կեղտոտ, կեղտոտել» *արմատից. հմմտ. հ. իռլ. Mother «մութ»*), *համեմատելի է հին հայոց տոմարի 30-րդ օրանուն՝ «Գիշերավար» բառի հետ: Հայերէն գիշերավար (gishshavar) բառը կազմուած է «գիշեր» (gisher) եւ «վար» (var) արմատներով, որոնցից առաջինը համազօր է «մութ», «օրուայ անլոյս կէտը» բառին եւ համեմատելի է ռապանուերէն mutu «լուսնային ամսուայ 30-րդ օրանունը» բառի հետ: Բառի երկրորդ՝ «վար» արմատը կարելի է հասկանալ որպէս վարող «փշող, տանող», «վանող»: Ըստ այդմ գիշերավար կը նշանակի «գիշերը (մութը) փշող, տանող», «վանող»: Մեկնաբանութիւնը համոզիչ է թուում, մանաւանդ եթէ յիշենք, որ Արուսեակ (Լուսաբեր, Այգաբեր) մոլորակը երբեմն կոչուում է Գիշերավար:*
57. **Na₂oona** (o-ona) «ոմն, ինչ-որ մէկը», «նրա», «նրան» – **գրաբ. ն-(n-) երրորդ դէմքի ցուցական արմատ, բաղադրութիւններ՝ նա, ան** (na, an) «նա», «այն» (**(e)no-* *արմատից. տես հ. հնդկ. *ana, աւ. ana, գոթ. jains, լիտվ. anas, ռուս. он*),
58. **Nenenene** (nene-nene) «*նեքքին* օրգաններ, աղիքներ» – **գրաբ. ներ** (ner), *բրբ. նէ* (ne), *նի* (ni) «ներս, մէջը, տակ»⁷¹ (**(e)nero-* «նեքքին», *այլեւ, թերեւս, *ner-* «տակ» *արմատից*)⁷²,
59. **Nua₁**, nua hine, nue hine (*արիս.*) «տարեց կին, հարս, տալ» – **գրաբ. նու** (nu) (*արիս.*) «հարս (փեսայի ծնողների եւ հարազատների համար)» (*snuso հիմքից. հմմտ. հ. հնդկ. snusa, յուն. νύος, լատ. nurus, հ. վ. գ. snur, ռուս. чюxa)⁷³,
60. **Ono₂** «հարուստ» – **գրաբ. ոյն** (un) «կարողութիւն» (*հնիս. օք- «բանել, ձեռք բերել» արմատից, որ ածած է -ն- ածականով*)⁷⁴,

70 ՀԱԲ:

71 Ըստ այդմ՝ այն պէտք է ստուգաբանուի որպէս (ne-ne-ne-ne) կազմութիւն:

72 ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 566:

73 Անդ, 572:

74 ՀԱԲ, հ. 3, 602:

61. Ote «ծծել» – *գրաբ.* ուտել (utel), *բրբ.* (Ղրբ.) օտել (otel) «ուտել» (հնիւ. օժ արմատից)⁷⁵,
62. Otea «պար, որ պարում են ութ տղայ եւ ութ աղջիկ» – *գրաբ.* ութ (ut'), *բրբ.* (Ղրբ.) օթ (ot') «ութը» (Հնիւ. ok'tō *ձեւից*)⁷⁶,
63. Ootu (o-otu) «կազմել, միակցել, ստեղծել» – *գրաբ.* յօդ (hod) ա) «մարմնի անդամների կապը», բ) «հերականական յօդ», *որից*՝ յօդել «կապել, կազմել, յարմարել, պատշաճեցնել» (Հնիւ. au-dh- *ձեւից*, որ աճած է au- կամ eu- «հագցնիլ, հիւսել, մանել», բայց նաեւ «կապել» արմատից՝ dh աճականով)⁷⁷,
64. Parei «փայլել (աչֆերի մասին)» – *գրաբ.* փարփառ (p'arp'ar') «վառվառն աչֆեր ունեցող», կրկնաւոր կազմութիւն *փառ «փայլ» արմատից⁷⁸, նաեւ փայլ (p'ayl) «փայլ» (*sphel-՝ *phel- «փայլել» արմատից)⁷⁹,
65. Poki «եքելխայ», «որդի», «դուստր», «գարմիկ» – *գրաբ.* փոքր (p'ok'r), *սեռ.* հոլով՝ փոքու (p'ok'u), *բցու.* փոքուէ, *յգն.* փոքումբ, *սեռ.* փոքունց «պստիկ, ֆիչ» (ըստ Աճառեանի՝ «բնիկ հայ բառ»՝ Հնիւ. phuku- *ձեւից*, որ տուել է հյ. *փուֆու, տարամանութեամբ փուֆու, որից փոքր: Հնիւ. արմատն է pok, pou, pu «փոքր, ֆիչ»)⁸⁰, ըստ Գ. Ջահուկեանի՝ *phuku-՝ *pok- «փոքր» արմատից⁸¹,
66. Rere «գնալ մի կողմ», rerarera (rera-rera) «ծովի մակերեսւոյքը», hirihiri (hiri-hiri) «ճօճում, տատանում» – *գրաբ.* եր (yer) պարզական արմատ, որից՝ երեր (yerer) «տատանում, շարժում» (բխեցւում է Հնիւ. ter-ից)⁸²,
67. Ta «այդ» – *գրաբ.* դա (da), *բրբ.* տա (ta) «այդ» (*to- *ցուցական հիմք՝ ենթարկուած 2-րդ դէմքի դու-ի ազդեցութեանը եւ առի՞ դարձած այդ դէմքի ցուցական դերանուն*)⁸³,
68. Tai «ծով, ովկիանոս» – *գրաբ.* քան «ապուր» (*tā-ni-՝ *tā- «հալելի, հոսել» արմատից), քանալ (t'anal) «քրջել» (*tā-n-՝ *tā-

75 ՀԱԲ, հ. 3, 612:

76 Անդ, հ. 3, 590:

77 Անդ, հ. 3, 412:

78 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 761:

79 Անդ, 757:

80 ՀԱԲ, հ. 4, 530:

81 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 769:

82 ՀԱԲ, հ. 2, 48:

83 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 179:

- «հալչել» արմատից)⁸⁴, **թաւմ/թօմ** (t'on) «անձրեւ» (*tap-ni- *tap-
արմատից)⁸⁵,
69. **Tao** «ամուսնու ֆոյրը» – **զրաբ. տալ** (tal) «ամուսնու ֆոյրը»
(*gəldu- արմատից)⁸⁶,
70. **Tatao** (ta-tao) «խորհրդանշան» – **զրաբ. թաւ** (t'aw) «խուլ շքն-
չեղ (հնչիւն)» (*təu- *tēu- «ուռչել» արմատից)⁸⁷, Անառեանի
մօտ՝ **թաւ** «խուլ շնչեղ (տառ կամ ձայն)», **Հնխ.** teu-, tewə-, tu-
«ուռչիլ, մեծնալ»-ից⁸⁸,
71. **Tau** «տարի, դարաշրջան» – **զրաբ. տիւ** (tiv) «ցերեկ, օրուայ
լոյս մասը» (*deu- *dei- «շողալ, փայլել» արմատից)⁸⁹,
72. **Tara** «տեղ» – **զրաբ. թառ** (t'ar) «թառելու տեղ, պտուղ կա-
խելու ձող» (*trs- *ters- «չորանալ» արմատի ձայնդարձային
ձեւ)⁹⁰,
73. **Taropa** (ta-ropa) «կողով» – **զրաբ. թարփ/ր** (t'arph/b) «ձկնոր-
սական կողով, ուռկան» (*trp(h)- *tuer- «քոնել, ցանկապատել»
արմատից)⁹¹,
74. **Taviri** (ta-viri) «քանալի», «շուռ գալ, շրջունել, պտտունել», taviri
tavara «պտոյտ գալ, բոլորածիր պտտունել» – **զրաբ. թաւալ**
(t'aval) «թաւալում, գլորում» (**ըստ Գ. Զահուկեանի՝** **Թերեւս**
*tap- «սեղմել» արմատից)⁹²,
75. **Tetu** «մեծ» – **զրաբ. տի** (ti) «տարիք, հասակ» (հնխ. *dit- կամ
*diti- **ձեւից**)⁹³,
76. **Tiaki** «մեղքել, ակօսել ալիքները» – **զրաբ. թի** (t'i) «նաւ վա-
րելու կամ հող թափելու թի», որից՝ **թիակ** (t'iak) «նաւի թի»
(**Հնխ.** *ptio- **ձեւից**)⁹⁴,
77. **Toke**₃, toke rau «տարուայ եղանակ» – 1. **զրաբ. տոկ** (tok) «տո-
կալ տեսիլը», «երկար տեւողութեամբ, շատ» (հնխ. *dowə- ար-

84 **ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ.**, *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 257:

85 Անդ, 261:

86 Անդ, 717:

87 Անդ, 261:

88 ՀԱԲ, հ. 2, 163:

89 **ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ.**, *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 730:

90 Անդ, 258:

91 Անդ, 261:

92 Անդ, 261:

93 ՀԱԲ, հ. 4, 403:

94 Անդ, հ. 2, 181:

- մատից, որի *dowə ձեւից ունենք տեւել), 2. toke rau te papa-kina «հիւսիսային քամու անուանում», toke rau puhı a Orogo «հարաւային քամու անուանում» – գրաբ. տոկ 2. (tok) «յաջողակ, ուժեղ, լաւ փչող (քամի)» (Հնխ. *dowə-ից),*
78. **Toro** «ծառ» – *գրաբ. տոռն (tořn) «սամդի կոթ» (հնխ. doru-«փայտ» ձեւից)⁹⁵,*
79. **Tou, taau** «քն» – *գրաբ. դու (du), քրք. տու (tu) «դու» (*to-արմատից՝ տ-ի ձայնեղացմամբ)⁹⁶,*
80. **Toutou** (tou-tou) «թաւ, խիտ (քոյսերի, ծառերի մասին)» – *գրաբ. քաւ(t'av), որից՝ քաթաւ (t'at'av) «քամոք, խիտ (ծառի, անտառի համար ասուած)», (բնիկ հայ բառ՝ Հնխ. *teu-, *tewə, *tu- «ուռիլ, ուռչիլ, մեծնալ» արմատից)⁹⁷,*
81. **Toku, tooku** «իւմ» – *գրաբ. դուք (duq) «դուք», դու (du) անձնական դերանունն (*to- արմատից) յոգնակի թիւը,*
82. **Tupu** «ծառ, քողոք, ոստ» – *գրաբ. քուփ (t'up') «կարճ՝ ցած ծառ», «քաւ ոստ, տերեւալից միւղ» (հնխ. tupho- ձեւից)⁹⁸,*
83. **Turi** «ծունկ, յող» – *գրաբ. քիւր (t'yur) «քիւր, ծուռ» (թեւեւ բնիկ հ.-ե.՝ *tek-ro՝ *tek- արմատից, որտեղից՝ քեփել)⁹⁹,*
84. **Turuturu** (turu-turu) «կաթ-կաթ քափել (չուրք, հեղուկը)» – *գրաբ. քոր (t'or) «հոսում, հոսք, հոսանք, կաթում», որից քորել/քուրել (t'orel/t'urel), քորքորել (t'ort'orel), բխեցում է «(s)ter- «անմաքուր հեղուկ» արմատից, որտեղից մաւ.՝ քրիֆ, քուրմ, քարախ, քուրք, քոռ «թաց, խոնաւ...»¹⁰⁰, արեւմտապոլինեզական տոնգա եւ սամոա լեզուներում, որտեղ մասնակիորէն տեղի ունի t/l հերթագայութիւն, այն հնչում է որպէս tulu, tulutulu, որոնք տառացիորէն նոյնանում են հայ քրք. քուլուր (t'ulur), քուլուլ (t'ulul), քուլուլքուլուլ (t'ulult'ulul) լինել/ընկնել/գալ «գլորունել» բառերի հետ¹⁰¹,*
85. **Uira** (ui-ra) «կայծակ» – *գրաբ. հուր (hur) «հուր, կրակ» (*pur- *peuðr-, *pun- «կրակ» արմատից)¹⁰²,*

95 ՀԱԲ, հ. 4, 421:

96 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 203:

97 ՀԱԲ, հ. 2, 163:

98 Անդ, հ. 2, 211:

99 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 268:

100 Անդ, 272:

101 Հայոց լեզուի քարքառային բառարան, հ. 2, 141:

102 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 468:

86. Սոսի «խմել, խմիչք» – գրաբ. ումպ (ump), որից՝ ըմպել (օմ-
pel) «խմել» (ըմդ + *pi-be՝ (կրկնաւոր՝ *poi-pi- «խմել, ըմպել») *արմատից*)¹⁰³,
87. Սոսոսո (սոս-սոս) «տաքանալ կրակի մօտ, արելի տակ» –
գրաբ. հում (hun) «կրակ» (*sun- *արմատից*, որ *pur->հուր
բառի տարբերակն է, որ որոշ լեզուներում առկայ է որպէս
ինքնուրոյն հիմք, ուրիշներում՝ որպէս *pur-ի հոլովական
հիմքի տարբերակ՝ ըստ *r/n հերթագայութեան)¹⁰⁴,
88. Սոսի «գետնափոք վառարանում եփուած ուտելիք» – գրաբ.
հում (hum) «չեփած, անեփ» (հմխ. օմօ-),
89. Vera «տաք, կրակ, բոց, տաքութիւն» – գրաբ. վառ (var) «վառ,
վառուող, փայլուն» (փոխադրութիւն հ.-ե. *uer- «վառել» *ար-
մատի ածանցեալներից որեւէ մէկից, թերեւս յատկապէս
խեթերէնից*)¹⁰⁵,
90. Viri «ընկնել քարճրութիւնից, գլորուել ներքեւ» – գրաբ. վեր
(ver) «վեր», քաղադրութիւն՝ վերուստ (*upper- «վեր, վրայ»
արմատից)¹⁰⁶ եւ այլն:

Կարծում ենք, որ բերուած օրինակներն առաւել քան բա-
ւական են ցոյց տալու համար, որ ռապանուերէն-հայերէն բառա-
յին զուգահեռներն անհնար է դասել «պատահական համընկում-
ների» թուին:

Ուշադրութեան արժանի է այն, որ որոշ ռապանուերէն-
հայերէն բառային զուգահեռներ հնչիւնական եւ իմաստային տե-
սակէտից առաւել սերտ մերձակցութիւն են դրսեւորում, համե-
մատած դրանց վերականգնուած հ.-ե. նախաձեւերի հետ: Համե-
մատենք, օրինակ ռապ. *hati*, *hatihati* (*hati-hati*) «կտրել, կտրել» –
գրաբ. *հատ* (*hat*) (*hat/at*) «կտրելը, հատուած, կտոր» (հմխ. *pad-*),
ռապ. *ati* «վրէժխնդիր լինել», «վրիժառու» – գրաբ. *ատել* (*atel*)
«չսիրել, զգուիլ» (**odi-*), ռապ. *eriki* (*te roi*) «նախապատրաստել ամ-
կողիմը» – գրաբ. *երեկ* (*yerek*) «երեկոյ, իրիկուն» (հնխ. *regʿos*),
ռապ. *gorogoro* (*goro-goro*) «փնփնթալ, խմփացնել» – գրաբ. *գոռ*
(*gor*) «գոչիւն, քոռալու ձայն» (**ghor-s* **gher-*), ռապ. *hagu* «շնչա-

103 Անդ, 247:

104 Անդ, 468:

105 Անդ, 704:

106 Անդ, 709:

նութիւն, շնչել» – *գրաբ. հագագ* (hagag), *արմատը՝ հագ* (hag) «շունչ, առողջամութիւն» (*pouio-՝ *pu «փչել»), *ռապ. hau5* «հով, սիւխ» – *գրաբ. հով* (hov) «հով, հովանի, ֆամի» (*pou-՝ *p(h)u- «փչել, ուռչել»), *ռապ. hinihini2* (hini-hini) «հնագոյն, հնամենի» – *գրաբ. հիմ* (hin) «հիմ» (*seno- «հիմ»), *ռապ. hiro1* «ոլորել, պըտտել», *նաեւ huri4* «շրջուել», «փաթաթուել, ոլորուել, կծկուել» – *գրաբ. հիւ* (hir) «պտոյտ, շրջան, գալար» (*per-s-՝ *sper- «պտտել, շրջել»), *ռապ. kite2* «տեսնել, նկատել», «իմամալ» – *գրաբ. գէտ/գիտ* (get/git) «իմացող, գիտակ» (*ueid-/uoid- «տեսնել, գիտեմալ»), *ռապ. tara3* «տեղ» – *գրաբ. քառ* (t'ar) «թառելու տեղ» (*trs-՝ *ters- «չորացալ»), *ռապ. tao* «ամուսնու փոյրը» – *գրաբ. տալ* (tal) «ամուսնու փոյրը» (*gəldəu-), *ռապ. kakari2* (ka-kari) «լիմնի կարիփի մէջ», «աղ-փատ» – *գրաբ. կար* (kar) «կարիփ» (*gʷori-՝ *gʷer- «ծանր») եւ այլն:

Հարկ է նշել նաեւ, որ *ռապանուերէն-հայերէն բառային զուգահեռներ* մէջ անհամեմատ աւելի շատ են հայերէնում անյայտ ծագման, փոխառութիւն համարուող, նաեւ բարբառային բառերը, որոնք կա՛մ տառացիօրէն նոյնական են *ռապանուերէն* բառերին, կա՛մ օրինաչափ հնչիւնափոխութիւնների արդիւնք են: Առաւել եւս անհնար է «պատահական համընկումների» տեսակէտով բացատրել 100-ից աւելի այն երկպալմային համընկումները, որոնք առկայ են *ռապանուերէնի* եւ *հայերէնի* բարբառային ձեւերի, անյայտ ծագման եւ տարբեր լեզուներից փոխառութիւն համարուող բառերի միջեւ: Առայժմ մի կողմ թողնելով փոխառութիւնների հարցը, բերենք բարբառային եւ անյայտ ծագման բառերի երկպալմային համընկումների օրինակներ:

1. *Aati3* (a-ati) «նմանուել, նմանակել» – *գրաբ. յատուկ* (hatuk) «սեպհակամ, իւրակամ, քնիկ, առանձնակամ» (*կազմուած է յատ=հատ «կտրել, քաժանել» արմատից՝ -ուկ մասնիկով...* (տես *ռապ. ati, aati, hatii, hahati, hatihati* «կտրել, կտրել», *միջին օղակը կազմում է յատուկ «տարբեր», որ մի կողմից նշանակում է «քաժանուած, տարբեր» եւ միւս կողմից «սեպհակամ, իրեն յատուկ»*)¹⁰⁷, «սեպհակամ, իւրայատուկ»¹⁰⁸,

107 ՀԱՐ, հ. 3, 387:

108 ԱՂԱՅԵԱՆ, Է., *Արդի Հայերէնի բացատրական բառարան*, Երեւան 1976, հ. 1, 54:

2. **Akuaku₂ (aku-aku)** «նպատակ, ձգտում» – *Հայ. հակում(ն) ha-kum(n)* «որեւէ բանի համար բնածին տուեալ եւ սէր», «ներքին մղում որեւէ բանի նկատմամբ»¹⁰⁹,
3. **Anui** «պակասորդ», **hanao** «հանել (ցանցից)», **hanohano** (hanohano) «սրտխառնոց» – *գրաբ. հան-* (han-) «արմատ առանձին անգործածական, որից են հանել, հանուլ եւն»¹¹⁰,
4. **Amu, hamuhamu** (hamu-hamu) «ուտել», «ուտել մնացորդները» – *գրաբ. համ* (ham)¹¹¹ «նաշակ ախորժ կամ անախորժ՝ զոր առնուն նաշակելիքն յուտելեաց եւ յըմպելեաց»¹¹², *մնկ. ամ* (անել) (am), *համ-համ* (անել) (ham-ham) «ուտել»,
5. **Ana₃** բայերի հետ գործածուող մասնիկ – *Հայ. -անալ* (-anal) *անորոշ դերբայի վերջաւորութիւնը*, *անել* (anel) «գործել, աշխատանք կատարել», «գրադուել», «պարապել մի բանով»¹¹³,
6. **Ake** «աւելի, առաւել» – *Հայ. -ակի* (-aki) *վերջածանց՝* «անգամ» *իմաստով. եռակի* (yeraki) «երեք անգամ», *քառակի* «չորս անգամ», *Գ. Ջահուկեանը գտնում է, որ այն ծագում է –ակ ածանցի սեռական-տրական հոլովածէւից, պատահական է համարում նմանութիւնը յուն. –ακις, խեթ. –anki ածանցների հետ, եզրակացնում, որ* «այն ծագումնաբանութեան դժուար բացատրելի է՝ հնչիւնապէս խոցելի»¹¹⁴,
7. **Aaru₂ (a-aru)** «միացնել բռնակով» – *գրաբ. յառեմ* (harēm) «կցել, մերձ կացուցանել, ի վերայ բերել», *ըստ ՆՀԲ-ի՝* «ի ձայնէս Առ կամ Յարել, լծորդութիւններից են յեռուլ (yerul) «հիւսել, շարակարգել», յեռ (yer) «շարեալ կից առ միմեանս», յեռում (yerum) «ագուցանել, զօդել, յարադրել, շարայարել»¹¹⁵,
8. **Ekieki** «հեկեկալ, հեծկլտալ» – *հեկեկալ/հեկեկել* (hekekal/hekekel) «լացի ժամանակ ձայնը կտրուիլը», կրկնաւոր բարդու-

109 ԱՂԱՅԵԱՆ, Է., *Արդի Հայերէնի բացատրական բառարան*, Երեւան 1976, հ. 1, 795:

110 ՀԱԲ, հ. 3, 33:

111 ԱՌԴ, հ. 3, 16:

112 *Նոր քառգիրք հայկագեան լեզուի*, 11:

113 ԱՂԱՅԵԱՆ, Է., *Արդի Հայերէնի բացատրական բառարան*, Երեւան 1976, հ. 1, 54:

114 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հին Հայերէնի վերջածանցների ծագումնաբանական բառարան*, 795:

115 *Նոր քառգիրք հայկագեան լեզուի*, 355:

- թիւն հեկ (hek) *պարզ արմատից, որ առանձին չի գործած-
ւում*¹¹⁶,
9. Hagu₁ «շունչ», «շնչել» – հագ (hag) «շունչ», *պարզ արմատ,
որ առանձին չի գործածւում, որից՝ հագագ (hagag) «ձայն
արտաբերող շունչը»,*
10. Heguhegu₁ «բարձր ձայնով ծաղրել, հեգնել» – հեկեկալ/հեկե-
կել (hekekal/hekekel) «ծաղրել, հեգնել»¹¹⁷,
11. Hiri₂ «ֆայլել, գնալ, բարձրանալ» – գրաբ. յառնել (harnel),
կտր. յարեայ (harea), հրւ. արի' (ari) «ոտի ելնել, վեր կենալ,
կանգնիլ, յարութիւն առնել», յառնեմ (harnem) «արիաքար ի
վեր ելանել, կանգնիլ, յոտն կալ, ի վեր երեսել», որից՝ յարու-
ցեալ (haruceal)¹¹⁸,
12. Haataa (haa-taa) «միայնակ, մենութիւն» – հայ. հատ (hat) «մի-
ատեսակ առարկաներից իւրաքանչիւրը, որպէս մէկ միաւոր»,¹¹⁹
13. Hahari₁ (ha-hari) «կատակ, ծաղր» – հայ. հոհոալ (həhəral)
«բարձրաձայն եւ անգուսպ ծիծաղել, փոփոխել»,¹²⁰
14. Hamuhamu (hamu-hamu), տոնգա hamu, մարկիզ. hamu, քաիթ-
amu, hamu, հավայ. hamu, մաորի hamu, մանգ. hamu, տուամ.
hamu «ուտել» – գրաբ. համ (ham) «ճաշակ ախորժ կամ ան-
ախորժ՝ զոր առնուն ճաշակելիքն յուտելեաց եւ յըմպելեաց, ո-
րակութիւն կամ զգածումն լեզուի եւ փմաց եւ կոկորդաց»¹²¹,
համ-համ (անել) (ham-ham anel) մանկ. «ուտել»,
15. Hatu₃ «խորհուրդ տալ», «հրամայել», «համաձայնել» – քրք.
(Ղրք.) հատրա (hatra) «շատախօս, անխմաստ խօսող»¹²²,
16. Hirohiro (hiro-hiro) «խառնել», «լուծել» – քրք. (Ար., Ղրք.) հար-
(har-) «հարել բայի արմատը», տես՝ խնոցի հարել=խառնել (ըստ
Ջահուկեանի՝ փոխառութիւն խեթ. harna «շարժել, խառնել,
խռովել»-ից),

116 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., Հայերէն ստուգաբանական բառարան, 456:

117 Անդ, 456:

118 Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, 338:

119 ԱՂԱՅԵԱՆ, Է., Արդի Հայերէնի բացատրական բառարան, Երեւան 1976,
հ. 1, 837:

120 Անդ, 898:

121 Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. 2, 11:

122 Հայոց լեզուի բարբառային բառարան, հ. 4, 254:

17. **Horo**horo₂ (horo-horo) «շփել», «տրորել», «ֆերել», «հարել» «շըփել» – հայ. **հարել** (harel) «փռելով մարմինը տրորել՝ մաշկը վիրաւորել»¹²³,
18. **Harihari** (hari-hari) «սանրել մագերը» – հայ. **հերհեր** (herher) «քուրդ գգելու երկաթեայ սանտր»¹²⁴,
19. **Hopo** «տագնապ, անհանգստութիւն» «տագնապ բարձրացնել» – **գրաբ. հապ-** (hap-) «նեպով»¹²⁵, «շտապ, արագ», **բաղադրութիւններ**՝ հապնեպ, հապշտապ, հապնեպել¹²⁶,
20. **Heguhegu**₃ (hegu-hegu) «վիրաւորուել, գայրամալ», «ստնեղել» – **գրաբ. հենգ/հենգ** (heng/hengn) «ծաղր, հակառակութիւն»¹²⁷, **անստոյգ բառ**,
21. **Hira** «նայել խորամակօրէն» – **գրաբ. յիրել** (hirel) «աչքը մի տեղ յառել»¹²⁸,
22. **Heguigui** (he-gui-gui) «կարդալ», **heguhegu**₁ (hegu-hegu) «շընջալ» – **գրաբ. հեգ** (heg) «վանկ, գրի հնչիւնը», **հեգել** (hegel) «վանկ կապել», **հագագ** (hag) hagag (hag) «շունչ, ձայնահան», «շնչառութիւն»,
23. **Hiri**₁ «հիւսել (մագերը, պարան)» – **հեր** (her) «գլխի մագ» (**ըստ Գ. Զահուկեանի՝ հաղիւ թէ կապ ունենայ** հ.-ե. *ser- «իրար կողքի շարել, կցել» **արմատի հետ**),
24. **Hiri**₂ «ֆայլել, գնալ, բարձրանալ» – **գրաբ. յառնել** (harnel), **կտր. յարեայ** (harea), **հրմ. արի՛** (ari) «ոտքի ելնել, վեր կենալ, կանգնիլ, յարութիւն առնել», **յառնեմ** (harnem) «արիաքար ի վեր ելանել, կանգնիլ»,
25. **Hiku**₁, **hiki** «պոչ, ագի» – **քրք. (Ղրք.) հաքի/հաքի** «պոչ, ագի»¹²⁹,
26. **Kahi** «նետել կարթը» – **գրաբ. կախ** (kah) «կախուած», **հ-ով տարբերակը պահպանուած է քրք. (Ագլ.) կօհ** (koh) ձեւում¹³⁰,

123 ԱՂԱՅԵԱՆ, Է., *Արդի Հայերէնի բացատրական բառարան*, Երևան 1976, հ. 1, 844:

124 ՀԱՐ, հ. 3, 87:

125 *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի*, հ. 2, 48:

126 ՋԱՆՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 447:

127 Անդ, 457:

128 ՀԱՐ, հ. 3, 400:

129 *Հայոց լեզուի բարբառային բառարան*, հ. 3, 267:

130 ՀԱՐ, հ. 2, 486:

27. **Kami** «ուրախութիւն», «գոհ» – *գրաբ.* կամակ (kamak) «ըստ կամի եղեալ, հաճոյական, հեշտալի, զուարմալի, քաղցր»,
28. **Ka₃** «արեւածագ», **ka₅** «վառել, բորբոքել», **kai₅** «լիցնել կարմիր (արեւի մասին՝ խաւարման ժամանակ)», **karera** «փայլել», «վառել լոյսը» – *գրաբ.* կառ (kar) «վառում, վառելը» (*ծագումն անյայտ է, Գ. Զահուկեանը գտնում է, որ հազիւ թէ հ.-ե. որեւէ լեզուի միջոցով գայ *ker-* «այրել, վառուել, տաքացնել»-ից),
29. **Karu** «սերմ, հատիկ» – *գրաբ.* կորեակ (koreak) «մի տեսակ հացաբոյս», յետմաքար՝ կորեկ (korek), *բրբ.* (Ազլ.) կարակ (karak)¹³¹,
30. **Katikati** «հմարել սուտ մորութիւններ» – *բրբ.* (Ղրբ.) քաթ (qat) «խօսք»,
31. **Kato₁** «կտրել, ջարդել (նիւղերը)» – *գրաբ.* կոտոր (kotor) «կըտոր» (*ըստ Գ. Զահուկեանի՝ հազիւ թէ *(s)ker-t- արմատից ծագող որեւէ աղբիւրից՝ *rt-ի շրջամբ կամ, թերեւս, *(s)keu-t- «կտրել» արմատից*),
32. **Kete, keete** «կողով» – կայթ (kayt) «կողով. 60 լիտր պարունակութեամբ մի չափ է», **ՆՀԲ-ն դիտում է** «իբրեւ արմատ կթելոյ՝ է կթոց, քթոց»¹³², **ինչը մեզ շատ հաւանական է թըւում**,
33. **Kore** «չ-», «չհերիքել», **kori₂** «չունենալ», «առանց», «չլիցնել», «պակասել», «քացակայել», «դատարկութիւն» – *գրաբ.* կոր (kor) «կորուստ, փչացում» (*ըստ Գ. Զահուկեանի՝ հազիւ թէ կապ ունենայ հ.-ե. *g^wer-* «կլանել, կոկորդ, անդունդ» արմատի հետ),
34. **Kurukuru** (kuru-kuru), **korokoro₂** (koro-koro) «հնդկահաւ» – *բրբ.* (Ար.) կուրկուր (kur'kur) «հնդկահաւ», կուռար/կուռափ (kurab/kur'ap) (Սիփ.) «ագռաւ թռչունը»¹³³,
35. **Noma** «հիւքեղ, ջրալի» – *բրբ.* (Ար. Թր. Ղրբ. Մղր. (Կրն.) Ուրմ. Կր. Խոջ. Սս. Վն. Մկս.) նամ (nam) «խոնաւ, քաց», նեմ (nem) (Պլ.), նեամ (neam) (Խրբ. (Բլ.) «խոնաւ, քաց»¹³⁴,
36. **Mahatu₂** «սիրտ» – *գրաբ.* մահատու (mahatu) «տուօղ զմահ, մահաձիր»¹³⁵,

131 ՀԱԲ, հ. 2, 647:

132 Անդ, 505:

133 Անդ, 663:

134 Հայոց լեզուի բարբառային բառարան, հ. 4, 134:

135 Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ 1837, 1364:

37. **Mounu** (mo-unu) «խայծ, հրապուրակեր» – *գրաբ. մոյմ* (muyun) *արմատ առանձին անգործածական, պահպանուած է միայն ծովամոյմ առնել «ծովի մէջ խեղդել» եւ գետամոյմ «գետի մէջ խեղդուած» բառերում՝ «խեղդել» իմաստով*¹³⁶,
38. **Na₃** «-ից վերջաւորութիւն» – *բրբ. (Ղրբ.) ամա «-ից վերջաւորութիւն», տէ'ս ինձամա «ինձմից», նրամա «նրամից», սրամա «սրամից»,*
39. **Paka₁** «չոր, չոր տեղ, չորանալ», **paka₂** «ներծծել» – *Հայերէն անյայտ ծագման պակ- (pak-) արմատ,*
40. **Pakapaka** (paka-paka) «շատ չոր, անապատ, չորանալ, տապակուել» – *գրաբ. պապակ (papak) «խիստ ծարաւ»,*
41. **Paka₇** «կեղեւ» – *գրաբ. փակ (p'ak) «փակել, ծածկել, գոցել», «փակուած», անյայտ ծագման բառ*¹³⁷,
42. **Pipi₂** «փոքրիկ» – *բրբ. (Սր., Ղրբ., Շմխ.,) պիծի (pici) «փոքր»*¹³⁸,
43. **Pokupoku** (poku-poku) «բանդել, աւերել» – *պոկ (pok), պոկել «բաշելով հանել» բայի արմատը, պոկ տալ «պոկել», բրբ. պուֆ-պուֆ անել կամ պոկան անել «արտը ձեռքով փողել»*¹³⁹,
44. **Pu₁** «փոս», «անցք», «ջրհոր» – *բրբ. պուն «փոս, փոսիկ», անյայտ ծագման փոր «անցք, խռոչ, դատարկ տեղ, արգանդ»,*
45. **Pukou₂** «վազել» – *բրբ. (Սր. ՆՁ. Թր. Ղրբ.) պուկ (puk) «յանկարծ տեղից պոկուելով փախչելը»*¹⁴⁰,
46. **Putaputa**, գտնում ենք hakaputaputa (haka-puta-puta) «ազահաբար ուտել» բառի կազմում – *բրբ. (Ղրբ.) պո՛ տպո՛ տ (անել) (pütüpüt) «ազահաբար ուտել»,*
47. **Putiti** (գտնում ենք hakaputiti (haka-pu-titi) «խանձել, մրկել, դաղել, այրել» բառում) – *բրբ. (Ղրբ.) փոք-ել/փոք-ոք-ել¹ (փր-թո՛ք-ել) (p'ut'ot'el) «սաստիկ այրել (տաֆ ջրով, կրակով եւլմ), խանձել/խանձուել»,*
48. **Ritorito** «գեղեցիկ, սիրուն» – *Հայ. բրբ. (Պլ. Նկմ. Եվդ. Սր. Արբ. (Տրմ.) Հմշ. Մրշ. Զթմ. Սշ. Ղրբ. (Գնձ.) Վն.) ոհմտ/ոհմդ (rint/rind) «սիրուն, գեղեցիկ»,*

136 ՀԱԲ., հ. 3, 344:

137 ՀԱԲ., հ. 4, 470:

138 Հայոց լեզուի բարբառային բառարան, հ. 5, 72:

139 Անդ., հ. 5, 101:

140 Անդ., հ. 5, 136:

49. **Ta, tata** «խփել», **taia** «խփել, պատժել» – *ppp.* (Ար. Ղրբ. Հմշ. Արբ. (Տրմ.)) **տալ** (tal) «ծեծել»¹⁴¹,
50. **Tanu** «ծածկել հողով», «ցանել, տնկել», **tanuga** «տնկում, տընկելը» – **տունկ/տունգ** (tunk/tung) «տնկելու գործողութիւնը (այգու համար ասուած)», «ծառ, բոյս, տնկում»¹⁴²,
51. **Tatake** (ta-take) «վէն, վիճել» – *ppp.* (Ղրբ.) **թակ** տալ «ծեծել», **թակ** (ու) միակ «կռիւ, ծեծկոտուք», **թըկը-թակէ** «ծեծ, տիոց», **թակել** «ծեծել»,
52. **Taki** «ձկնորսական ցանցի *ներքնի* մասը» – *գրաբ.* **տակ** (tak) «յատակ, տակ, խորք»¹⁴³,
53. **Taki** «նստատեղ» – *ppp.* (Պլ.) **տակ** (tak) «նստատեղը, յետոյք»¹⁴⁴,
54. **Take** «արմատ» – *ppp.* (Վն.) **տակ** (tak) «արմատ», գրաբ. **տակոի** (takri) «արմատ կամ արմատի մազագուփը»¹⁴⁵, *ppp.* (Ղրբ.) **տակոն** «բոյսերի արմատը», **տակոել** (takel) «արմատակալել»¹⁴⁶,
55. **Tanetane** (tane-tane) «բռնել նաւակը, որ ալիքները ջրաննն, չըֆշեն» – գրաբ. **տանիլ** (tanil) «տանել, փոխադրել»¹⁴⁷, *ppp.* **տանել** (tanel) «տանել»,
56. **Tapu** «արգելք», հաւայերէն **kapu** «արգելք» – *ppp.* (Ղրբ.) **կապ** (kap) «արգելք, խոչընդոտ»¹⁴⁸,
57. **Tara** «տեղ» – *գրաբ.* **տարած** (taraç) «տարածուող, տարածական»¹⁴⁹,
58. **Tarai** «առատ անձրեւ, ջրհեղեղ» – *ppp.* (Ղրբ.) **թռռ** (t'or) «անձրեւ»,
59. **Taki** «կարթաթել» – **թոկ** (t'ok) «թոկ, չուան»,
60. **Taka** «մուգ կարմիր», «շառագոյն» – **տաֆ** (taq) «թէփ, տապ»,

141 Անդ, հ. 6, 112:

142 ՀԱԲ, հ. 4, 429, ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգարանական բառարան*, 735:

143 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգարանական բառարան*, 718:

144 Հայոց լեզուի բարբառային բառարան, հ. 6, 116:

145 ՀԱԲ. հ. 4, 361, ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգարանական բառարան*, 718:

146 *Հայոց լեզուի բարբառային բառարան*, հ. 6, 122:

147 Անդ, հ. 6, 720:

148 Անդ, հ. 3, 41:

149 ՋԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ., *Հայերէն ստուգարանական բառարան*, 723:

61. **Tau**₇ «տօմակատարութիւնների գրառումներով տախտակներ», «գրի տեսակ», **tiara** «տառ», «նշան» – **Հայ. տառ** (**tar**) «առանձին հնչիւնի պայմանական նշան՝ պատկեր, գրանշան», «գիր»¹⁵⁰,
62. **Tehe** «ցոյց տալ» – **բրբ.** (**Ղրբ.**) **տեհա** (**teha**) «տեսայ», տեհնալ «տեսնել»¹⁵¹,
63. **Tetetete** «դողերոց», «դողալ» – **բրբ.** (**Ղրբ.**) **թիթիթի** (ա-նել) (**t'it'tit'i**) «մրսել, դողալ»,
64. **Topa**₁ «կաթել» – **բրբ.** (**Ղրբ.**) **տոպ** (**top**) «կաթիլ»¹⁵², հմմտ. **մաես պուտ** (**put**) «կաթիլ» (**Ար. ՆԲ Թր. Զրմ. Ղրբ. Ուրմ. Պլ. Նկմ. Նն Եվդ. Սր. Կր. Խտջ. Մլթ. Խրբ. Դրս. (Քդի) Ակմ. Արբ. Մշ. Վմ. Մկս.**),
65. **Ura**₂ «կրակ, բոց, այրուելը» – **գրաբ. ուռան** (**uran**) «վառարան կամ աշտամակ» (ըստ **Ջահուկեանի՝** հազիւ թէ ծագի **հ.-ե. *uer-** «վառել» **արմատի ստորին ձայնդարձից՝ *s-** **աճակա-նով**),
66. **Vaha** «նախ, նախֆան, առաջ» – **գրաբ. վահ** (**vah**) «հին», **Համարում է** «վաղ» **բառի սխալագրութիւն**¹⁵³,
67. **Vare**₁ «կրքոտ ցանկանալ» – **գրաբ. վարար** (**varar**) «վառաշոտ, շուայտոտ (կիմ)»¹⁵⁴,
68. **Vere**₂ «դուրս քաշել, պոկել, կորզել», «քաղհանել» – **բրբ. վարիլ** (**varil**) «փորել, քանդել», «քացել, քաց անել»¹⁵⁵,
69. **Vero** «շամփրել, ծակել» – **գրաբ. վեր** (**ver**) «մարմնի վրայ խոց»¹⁵⁶, **որից՝** վերք, **ռամկ. վարի** (**vari**) «ձգել զնետն»,
70. **Vetevete** (**vete-vete**) «թոյլ» – **գրաբ. վտիտ** (**vətit**), **վատիտ** (**vatit**) «տկար, միհար, հիւանդկախ»¹⁵⁷, **ծագումն անյայտ է, բրբ. (Պլ.) վատել** «միհարել, հիւծուել»¹⁵⁸ **եւ այլն**:

150 Ա.ՂԱՅԵԱՆ, Է., *Արդի Հայերէնի քաղաքական բառարան*, Երևան 1976, հ. 2, 1412:

151 Սարգսեան, Ա., *Ղարաբաղի բարբառի բառարան*, Երևան 2013, 714:

152 *Հայոց լեզուի բարբառային բառարան*, հ. 6, 220:

153 **ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ.**, *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 702:

154 ԱՌՊ, 706:

155 *Հայոց լեզուի բարբառային բառարան*, հ. 6, 35:

156 **ՀԱԲ**, հ. 4, 337:

157 **ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ, Գ.**, *Հայերէն ստուգաբանական բառարան*, 715:

158 *Հայոց լեզուի բարբառային բառարան*, հ. 6, 27:

Այսպէս՝ ռապանուերէնի եւ միայն քնիկ հայերէն համարուող բառերի երկպալանային համընկումների բացայայտուած թուաքանակը (մօտ 100) արդէն իսկ բաւարար է՝ բացառելու համար «պատահական համընկումների» մասին վարկածը: Սակայն առաւել մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում բարբառային եւ, այսպէս կոչուած, անյայտ ծագման հայերէն բառերի երկպալանային համընկումները, որոնց թիւը հասնում է 100-ի: Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել նաեւ, որ բարբառային համընկումների բացայայտման հիմնական աղբիւրը եղել է հայերէնի հնատիպ համարուող բարբառներից մէկը՝ Ղարաբաղի բարբառը: Համոզուած ենք, որ հայերէնի այլ բարբառների հետ համեմատութեան փորձերը շատ հետաքրքիր արդիւնքների կը յանգեցնեն, ինչպէս ցոյց է տալիս ռապ. *ritorito* (rito-rito) «գեղեցիկ, սիրուն» բառի օրինակը, որի հայերէն ռիմս/ռիմդ («գեղեցիկ, սիրուն») տարբերակը գտնում ենք հայերէնի քսանմէկ (Պլ. Նկմ. Եվդ. Սր. Արք. (Տրմ.) Հմշ. Մրշ. Զթմ. Սչ. Ղրք. (Գմմ.) Վն.) բարբառներում:

ԼԵՅԼԱ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Summary

RAPANUI – ARMENIAN DUAL SIMILARITIES (Phono-semantic) COMPARISONS AS A DIFFICULT BASIS FOR EXCLUSION OF "ACCIDENTAL SIMILARITIES" APPROACH

LEYLA STEPANYAN

At times H. Adjarian described the linguistic apparent coincidences he had observed between Armenian and Polynesian languages as "casual comparisons". For a reasonable reason (a limited number of sounds), it is possible to assume that in a very random combination of different languages, there are several words in the world that coincide both in form (phonetic plan) and connotation (meaning plan). The limited number of such dual comparisons after which, according to linguists, the likelihood of accidental coincidence is practically equal to zero, as it is to consider of 20-30 or more words.

Due to our long-term research, many Armenian-Polynesian coincidences have been discovered, and to make conclusions about their nature, it is necessary to exclude the version of "random comparisons".

The article presents 160 formal and semantic coincidences discovered between the Oriental Polynesian Language (Easter Island) and the Armenian language, 90 of which are indigenous words and 70 are of unknown origin and dialect. Only Armenian words, which are native to native languages, are already over 3-4 times the acceptable limit, after which it is impossible to speak of "random coincidences".

There is absolute dual-plan (phono-semantic) identity in more than 100 parallels of Rapanui-Armenian lexical similarities, and it is considered that in case of a considerable number (20-30 words) of dual similarities between two or more languages, the likelihood of accidental coincidences is equal to zero.